

A megkötés és láncon tartás negatív hatásai a kutyák jólétére

HANG A KUTYÁKÉRT ALAPÍTVÁNY

”
A láncon tartás minden formája etológiai értelemben káros az egyed jólétére.
“

DR. MIKLÓSI ÁDÁM

Ahogy a 2021-ben rendezett, *Állatvédelmi aktualitások* konferencián Dr. Miklósi Ádám, az ELTE Etológia tanszék professzora is felszólította a jogalkotókat a megkötést lehetővé tévő jogszabályok eltörlésére, úgy a Hang a Kutyákért Alapítvány is a megkötés teljes tilalmát szorgalmazza.

A civil állatvédők elhivatottsága elengedhetetlen ahhoz, hogy Magyarországon a kutyatartási kultúra is megérkezzen a 21. századba, ezért ezzel a kiadvánnyal szeretném a munkájukat segíteni.

Alapítványunkkal azon fogunk dolgozni, hogy a kutyák megkötése kivételes esetekben se legyen megengedett, és teljesen be legyen tiltva. Ahhoz, hogy ezt elérjük, nagyon fontos megismertetni mind a hatósági szakembereket, mind a kutyatartókat az ilyen tartási forma potenciális hátrányaival.

Törő Vanda
elnök, Hang a Kutyákért Alapítvány
Fear Free Shelters Graduate

Lektorálta: Vékony Kata
Biológus MSc, ELTE Etológia Tanszék PhD hallgató

**Kérjük támogassátok az alapítvány működését akár egy kávé árával,
hogy továbbra is biztosíthassunk mindenki számára
ingyenesen hozzáférhető oktatási anyagokat!**

Számlaszámunk: 11738039-21451700

IBAN: HU74117380392145170000000000

SWIFT kód: OTPVHUHB

Közlemény: Adomány

Köszönjük!

HANG A KUTYÁKÉRT ALAPÍTVÁNY

Tartalomjegyzék

Bevezető	1
A kutyák alapvető szükségletei	3
A megkötés egészségre gyakorolt káros hatásai, veszélyei	5
Az alvás fontossága	5
A tartós stressz hatása	6
A tartós stressz és a tanulási képesség	8
A félelem	9
Víz- és minőségi táplálékhiány	10
A kontroll fontossága (és teljes hiánya megkötött kutyáknál)	11
Trauma	13
Sztereotip, kényszeres viselkedések	15
Mi áll a sztereotip viselkedés hátterében (<i>*fogságban tartott állatoknál</i>)?	15
Mi számíthat sztereotip, kényszeres viselkedésnek?	16
Példák	16
Sztereotip viselkedések kezelése	17
... és amikor már a Btk. szerint is állatkínzás történt	18
Szakkifejezések (szótár)	
Felhasznált irodalom	

Hang a Kutyáért
Alapítvány

Bevezető

Ahhoz, hogy megértsük, miért számít már-már állatkínzásnak a kutyák megkötése vagy milyen potenciális veszélyeket hordoz ez magában, először fontos megismerni az állatok szabadságjogait.

Az Öt Szabadság elve mai formájában világszerte az állatjóléti megfontolások alapja. Eredetijét Roger Brambell dolgozta ki 1965-ben a haszonállatok intenzív tartástechnológiájának kapcsán; mai formáját a brit Farm Animal Welfare Councilnak köszönhetjük, ám manapság az állatok öt szabadságjoga már nem csak a haszonállatokra, de a kedvtelésből tartott állatokra is kiterjed (Székely, 2020). Ez az öt szabadság határozza meg azt a minimumot, ami a magyar Állatvédelmi Törvényben a "jó gazda gondossága"-ként került rögzítésre és az Európai Bizottság mintegy 40 éve tekinti az etikus, humánus bánásmód alaptételének.

Napjainkban is zajlik az Öt Szabadság tételének átdolgozása és hiányosságainak javítása, valamint az állattartókkal való széleskörű megértetése és integrációja a nemzetek állattartási kultúrájába (Székely, 2020).

AZ ÁLLATOK 5 SZABADSÁGJOGA

Az állatjólét nemzetközi minimum-sztenderdje

ÉHINSÉG ÉS SZOMJÚSÁG NÉLKÜLI ÉLET

Friss víz, megfelelő minőségű, fajnak megfelelő összetételű és mennyiségű táplálék

KÉNYELMETLENSÉG NÉLKÜLI ELHELVEZÉS

A faj igényeinek megfelelő elhelyezés, védelem a természeti elemekkel szemben, megfelelő mozgástér

BETEGSÉG ÉS FÁJDALOM NÉLKÜLI ÉLET

Az állat fajának és állapotának megfelelő egészségügyi ellátás

A NORMÁLIS VISELKEDÉS GYAKORLÁSA

A normális viselkedéseknek teret adó elhelyezés, szociális fajok esetén fajtársak biztosítása

FÉLELEM ÉS SZENVEDÉS NÉLKÜLI ÉLET

Olyan tartás- és bánásmód biztosítása, mely nem okoz félelmet, szenvedést, mentális / pszichológiai sérülést az állatnak

Infografika forrása:
Székely Daniella, Sunny Side Dog Behavior

Az amerikai Új-Mexikó állambeli közbiztonság részleg készített egy jelentést a kutyák tartós megkötéséről (New Mexico Department of Public Safety, 2008), melyből az alábbi részleteket tartom fontosnak kiemelni:

- **A kutyák egy fenyegetésre ösztönösen általában három módon reagálhatnak: lefagyás, menekülés, támadás.** A tartós megkötés nem teszi lehetővé azt, hogy a kutya elmeneküljön, így a saját életének védelme érdekében valószínűleg támadni fog, ha fenyegetésként értékeli egy felé közeledő embert, vagy másik állatot.
- **A tartós megkötés nem csak agresszív viselkedést válthat ki egy máskülönbön barátságos kutyából, de neurotikussá és szorongóvá is teheti őket,** hiszen teljesen kiszolgáltatottak a tartási körülményekből adódóan.
- Bár a tulajdonos azért köti meg a kutyát, hogy őrizze a portát, ezt biztos nem fogja csinálni. Helyette arra a limitált helyre mutathat territoriális viselkedést, amit a láncsal elér. Aki pedig erre a kis helyre belép, megharaphatja *(pl. gyerekek így is lehetnek harapás áldozatai)*.
- Egy lánc végén élő kutya ugyanarra a kis helyre kell ürítsen vizeletet és székletet is, ahol eszik és alszik.
- Kiszolgáltatottak tolvajok számára is, akik harcoltatni vihetik őket.
- A domesztikáció során a kutyákat arra szelektáltuk, hogy szoros kötődést alakítsanak ki az emberi családtagokkal. **A kutyák szociális lények, akiknek társaságra van szükségük, melyet az emberi családjuk tud biztosítani.** Szakértők sora ért abban egyet, hogy a megkötés miatti elzárt, magányos élet egy kegyetlen ítélet a kutyáknak. Érthetően növeli frusztrációjukat az, hogy vágnának az emberi interakcióra, és mégis egy lánc végén kell élniük.

Hang a Kutyákért
Alapítvány

A házasítás az evolúciós folyamatnak egy olyan variációja, ahol nem csak természeti erők játszottak szerepet a kiválasztásban, de emberi erők is, még pedig azzal a szándékkal, hogy az otthonukba vigyék be a kutyákat.

A kutyák alapvető szükségletei

A kutyák szükségleteinek piramisa Maslow, emberi szükségletekre megalkotott piramisa alapján készült azért, hogy ezeket megfelelően ki lehessen elégíteni. A hierarchia alulról kezdődik: először a biológiai szükségletek kielégítésére van szükség, majd következnek az érzelmi és szociális szükségletek.

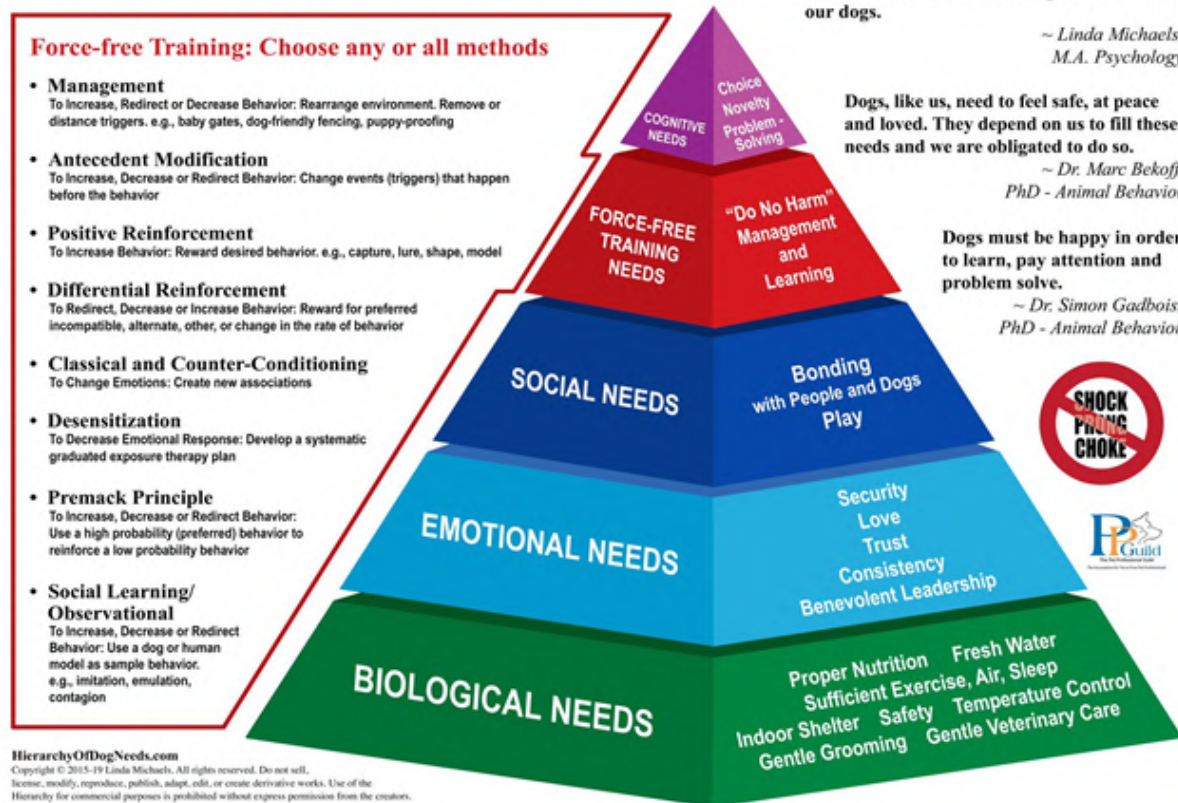
Biológiai szükségletek: megfelelő táplálék, friss víz, elegendő mozgás, levegő, alvás, fedett/benti védelem, biztonság, hőmérséklet szabályozás, gyengéd ápolás, gyengéd állatorvosi ellátás.

Érzelmi szükségletek: biztonság, szeretet, bizalom, rendszeresség (*konzisztencia*), jóindulatú vezetés.

Szociális szükségletek: kötődés más emberekkel és más kutyákkal, játék.

Hierarchy of Dog Needs®

Standards of Care and Best Force-free Practices

Forrás: <http://www.dogpsychologistoncall.com/hierarchy-of-dog-needs-tm/>

*A magyar nyelvű fordításra alapítványunk megkapta az engedélyt, ami várhatóan tavasszal készül el.

Hang a Kutyákért
Alapítvány

Maslow-piramis:

<https://hu.wikipedia.org/wiki/Maslow-piramis>

A kutya érzelmi bögréje

Minden kutyának van egy bögréje, amit fel kell tölteni - társas kapcsolatokkal, biztonsággal, hozzáféréssel a megerősítésekhez és környezetgazdagítással.

Egyes kutyáknak úgy tűnhet, hogy szinte állandóan tele van a bögréje - akár a szerencsés genetikai háttér miatt, vagy mert megtanulták, hogyan tudják azt újratölteni.

A legtöbb dolog, amit egy kutya csinál, teljesen normális, beleértve a minket idegesítő dolgokat is, mint a kert FELÁSÁSA, a macska KERGETÉSE, és az UGATÁS a futásra. De minden kutya stresszjeleket mutat, amikor a bögréje elkezd kiürülni.

Annak a jelei, hogy a kutyád bögréje üres lehet:

- erőforrásokat halmoz fel
- túlreagálja az új ingereket, vagy pont hogy lefagy tőlük
- nyugtalan
- lassan épül fel stresszes események után
- megváltozik az étvágya
- egyre súlyosabb viselkedéseket mutat, amikor próbál elérni valamit vagy menekülni valami elől
- rosszkedvű, hirtelen változik a viselkedése
- intenzíven próbál kibékíteni

Ami feltölti a kutya bögréjét:

- ▼ ha kutyadolgokat csinálhat: SZIMATOLÁS, RÁGÁS, KERESÉS, UGATÁS, ÁSÁS, JÁTÉK
- ▼ része a családnak (ember- és/vagy kutyacsalád)
- ▼ szabadon mozoghat
- ▼ hozhat döntéseket
- ▼ feltétel nélküli figyelmet és szeretetet kap
- ▼ egészség: tápláló kaját kap, nincsenek élősködői, stb.
- ▼ biztonságos, csendes helyen tud pihenni
- ▼ kiszámítható, mikor mi fog történni
- ▼ azt teheti, amit nagyon szeret
- ▼ kontrollálhatja a következményeket és megszerezheti a megerősítéseket

Ami kiüríti a kutya bögréjét:

- ▲ ha megfosztják a társas érintkezéstől
- ▲ hosszú időre bezárják környezetgazdagítás nélkül
- ▲ elégtelen táplálékot kap, beteg, fájdalmai vannak
- ▲ nem fér hozzá megerősítésekhez
- ▲ ijesztően vagy kiszámíthatatlanul reagálnak a családtagok
- ▲ túl sok az inger vagy a mozgás, vagy éppen túl kevés
- ▲ kiprovokált hiba, majd megbüntetik érte
- ▲ nem készítik fel nehéz helyzetekre
- ▲ érthetetlen tréning: nem világos, hogy mit várnak el tőle
- ▲ senki nem reagál, amikor kér valamit
- ▲ túl sokat kell naponta "önkontrollt" gyakorolnia (pl. nincs szimatolás, evés, felfedezés, ugatás; nem csinálhat kutyadolgokat)

Inspired by THE EMOTIONAL CUP by Upbilly | Words by Sarah Owings | Art by Lili Chin doggedrawings.net | Translation by: kutyaegetem.hu

Infografika forrása: Nora Borodziej, Kutyaegetem/The Dog Nerd

Ehhez képest a valóság..

A megkötés egészségre gyakorolt káros hatásai, veszélyei

„Azokat az ingereket, amelyekre a szervezet nem rendelkezik megfelelő tartalékkal stresszoroknak nevezzük. **A leggyakoribb stresszorok a tartási körülmények** (rossz mikroklíma, rossz időjárási viszonyok, szűk férőhely, kifutó-legelő-karám hiánya, durva bánásmód, állatszállítás, levágás), **a takarmányozás** (rendsztelen, elégtelen mennyiségű vagy a fajnak nem megfelelő, hiányos étrend, mérgezés), az élősíra-terhelés (vírus, baktérium, gomba, élőködő), **az emocionális hatások** (ingerszegény környezet, túlzott zaj vagy fényhatások, fájdalom, negatív társas kapcsolatok), a technológia (túlzsúfoltság, újracsoportosítás, áthelyezés, elválasztás, mozgáshiány) és az állategészségügy (állatorvosi beavatkozások, csonkító beavatkozások, lábvégek kezelése, állatjelölések). Ezekre a specifikus válaszok lehetnek adott élettani értékek változása, idegrendszer vezérelte reflex, viselkedésváltozás és a védekező mechanizmus. **A stresszorok érzelmi és magatartásbéli válaszreakciókat is előidézhetnek, kialakulhat félelem, szorongás, frusztráció, rossz szokás, sztereotípiák vagy rendellenes viselkedési forma.**” (Schreiter és mtsai., 2021)

a) Az alvás fontossága

A pihenés, minőségi alvás kulcsfontosságú szerepet tölt be a test egyensúlyának megtartásában. Több kutatás is bizonyítja, hogy **a kutyák szociális alvók**, ami többek között azt jelenti, hogy **számukra a gazda közelségében aludni egyet jelent a valódi, minőségi alvással** (Batson, 2021).

Ami a fekhelyet illeti, a kutyák szeretnek kényelmesen aludni, szabadon helyezkedni, nyújtózni alvás közben (így valósul meg a megfelelő REM alvás is). Ha van lehetőségük, akkor magasított helyen fekszenek, ami részben megmagyarázza, miért szeretnek kanapén vagy az ágyunkban aludni (Batson, 2021).

Ezekkel szemben egy megkötött kutyának limitált lehetőségei vannak a kényelmes és zavartalan pihenésre, arról nem beszélve, hogy a tulajdonostól is messze van, szinte teljes izoláltságban.

A megfelelő minőségű alvás feltételei:

- biztonságérzet (ellenkező esetben a szervezet kortizolt termel, amely negatív hatással lesz az alvás minőségére),
- elegendő táplálék- és folyadékbevitel,
- megfelelő hőmérséklet,
- lehetőség az oldalfekvésre, kinyújtózásra (így kerül a nyak és a fej olyan helyzetbe, ami elősegíti a minőségi REM alvást) (Batson, 2021).

Az esetek többségében a fenti kritériumok nehezen vagy sehogy nem teljesülnek egy olyan kutyánál, aki nem csak hogy feltekeredett láncsal kénytelen órákat, napokat, esetleg egy egész hetet eltölteni, de a környezete sem bizonyul biztonságosnak.

***Valahogy minden háznál akad egy hordó, amit a kutyának adnak.
Törő Vanda, 2022, Hajdú-Bihar megye***

A kevés és/vagy rossz minőségű alvás az alábbi problémákat okozhatja:

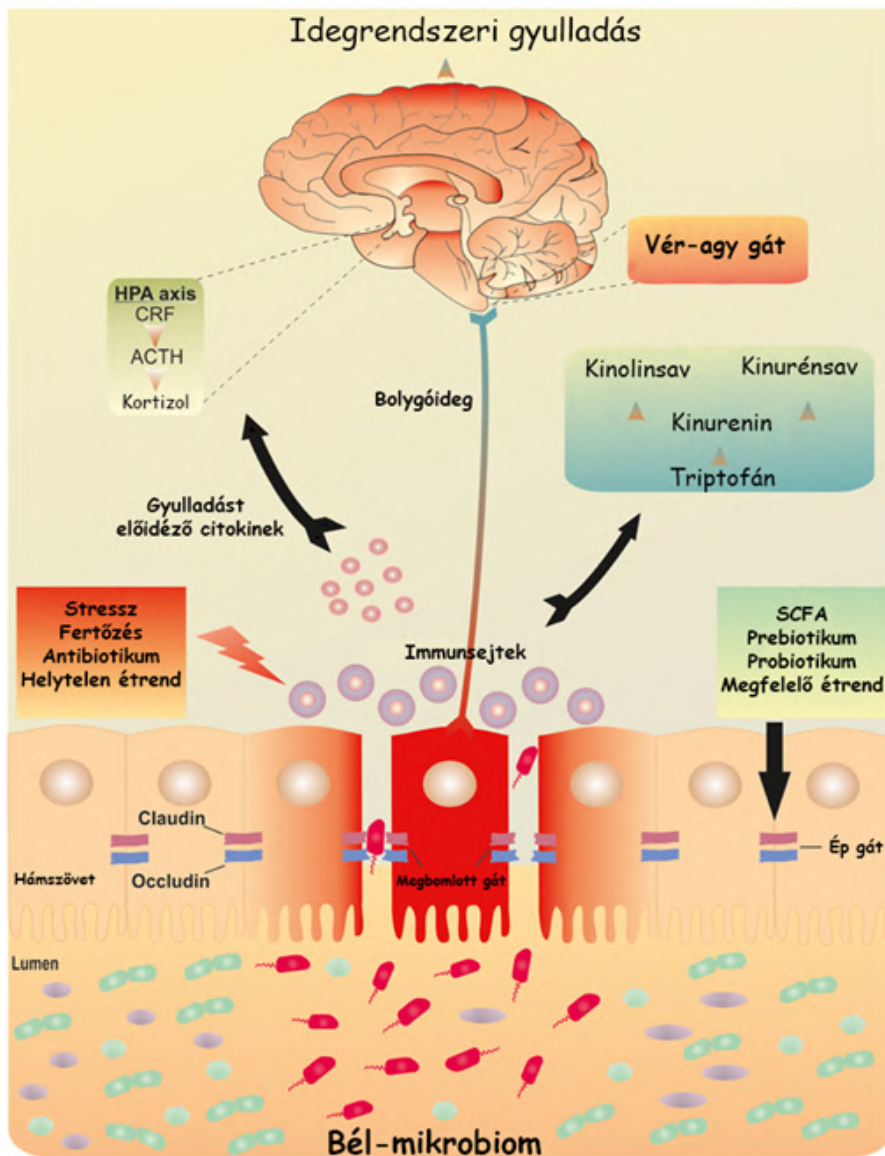
- fokozott érzelmi válaszok (*például ingerlékenység*),
- az agy nehezebben képes a rövid távú emlékeket hosszú távúakká alakítani,
- csökken a test hőszabályozó képessége (*jobban fázhat*),
- csökken a szervezet glükóz-szint szabályozása (*éhesebb*),
- legyengült immunrendszer (Batson, 2021).

b) A tartós stressz hatása

Egy kikötött kutya jelentős és állandó stressznek van kitéve az alábbiak miatt:

- szabad mozgásban való korlátozottság,
- életfeltés esetén a meneküléstől való megfosztottság,
- különböző élősködők okozta kellemetlenségek és az ellenük való védekezés-képtelenség,
- szélsőséges időjárástól nem tud elbújni,
- sztereotip viselkedések alakulhatnak ki,
- természetes viselkedéseket nem tudja kiélni,
- szociális depriváltság (*kötődéssel kapcsolatos problémák*).

A stressz negatívan hat az urogenitális, az emésztő- és az immunrendszerre is (Batson, 2021).

Az agy-bél-mikrobiom tengely
Eredeti ábra: Kelly és mtsai., 2015
Fordítás: Törő Vanda

Törő Vanda, 2013, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye

Hang a Kutyákért
 Alapítvány

Az ábrán a feltételezett jelátviteli útvonalak láthatóak a bél-mikrobiom, a bél-gát és az agy között.

A diszfunkcionális bél-gát vagy „szívargó bél” lehetővé teszi a mikrobiom által vezérelt, gyulladást előidéző (*proinflammatorikus*) állapotot, ami az ideggyulladásra is kihat (Kelly és mtsai., 2015).

A megbomlott bél-gát potenciális neuropszichiátriai következményei: az agy-bél mikrobiom aktiválódik, az axis útvonalakat jelez a veszélyeztetett bél-gáton keresztül, mely hatással lehet a hangulatra, szorongásra, kognícióra és szociális interakciókra (Kelly és mtsai. 2015).

A bél-mikrobiom többek között a szerotonin háztartást is befolyásolja. A belekben élő baktériumok egészségtelen összetétele pedig viselkedési problémákat is okozhat (John & Foster, 2018).

A baktériumok a sejtekben és körülöttük mozognak, ezzel gyulladást okozva, ami az agyra gyakorolt hatása miatt egy öngerjesztő folyamattá válhat. Ez további stresszt és gyulladást okozva befolyásolja a szerotonintermelést illetve visszacsatolva a bél-mikrobiomra, változtatja annak összetételét, ezáltal teret adva a kórokozóknak.

c) A tartós stressz és a tanulási képesség

A prefrontális kéreg kulcsfontosságú szerepet játszik az érzelemszabályozásban és a kognitív funkciókban. A folyamatos stressz káros hatással van az élénkítő/gátló egyensúlyra, mely a prefrontális kéreg normál működéséért felelős:

- megnövekedett szorongás (*jóval a stresszes szituáció után érzékelhető a hatás*),
- megnövekedett impulzivitás/nem megfelelő döntéshozatali képesség,
- élvezetvesztés (*anhedónia*),
- depresszió,
- érzelmi kontextusban vett agresszióra való hajlam megnövekedése (Batson, 2021).

A hippocampusz (*a limbikus rendszer része*) felel az emlékképződésekért, az emlékek előhívásáért és az érzelmek létrejöttéért.

A folyamatos stressz jól láthatóan károsítja a hippocampuszi sejteket, mely azt eredményezi, hogy csökken a kapacitása új emlékek gyártására és azt a benyomást kelti, mintha az egyén elfelejtené a korábban tanultakat (*mivel csökken az emlékek előhívásáért felelős képesség is*).

Ez alól kivételt képeznek a magas érzelmi töltettel rendelkező emlékek, mert azokat az amygdala tárolja (*fenyegetettséget érzékelő része az agynak*), így azokat nem befolyásolja a folyamatos stressz (Batson, 2021).

Alapvetően az agyban a következményekből tanulás is előidéző változásokat (Schneider & Reyes, 2012).

Törő Vanda, 2022, Hajdú-Bihar megye

Hang a Kutyákért
Alapítvány

Az agy úgy alkalmazkodik a folyamatos stresszhez, hogy csökkenti a stresszre való érzékenységet, hiszen másként nem tudna vele megbirkózni. Ez viszont számos egyéb problémát vált ki: mind a tanulási képesség (hippocampusz), mind a pozitív érzelmek (amygdala), mind az érzelemszabályozási képesség (prefrontális kortex) csökkennek.

d) A félelem

A félelem egy alapvető, intenzív érzelem, amelyet a közvetlen fenyegetés észlelése vált ki és azonnali reakcióval jár, melyek közé tartozik többek között a gyors szívverés, az izmok megfeszülése és a szervezet általános mozgósítása cselekvésre (APA Dictionary of Psychology, 2020). Tehát **a félelem nem viselkedés!**

„Ha a kutya negatív érzelmi állapotára valamilyen kedvességgel, figyelemmel, finomsággal reagálunk, a kutya képessé válhat arra, hogy megnyugodjon és kisebb valószínűséggel traumatizálódik.

Ha egy félelmet átélő kutyától megvonjuk a gazda közelségét, figyelmét ilyenkor, akkor az állat magára marad a félelmeivel, amelyek így könnyen súlyosbodhatnak és a kutya-ember kapcsolat is sérülést szenvedhet. (Székely, 2021)

Egy láncon lévő kutyát fizikailag gátolnak abban, hogy elkerülhesse a számára félelmet, szorongást keltő külső ingereket (pl. idegen ember, más állatok vagy akár a saját gazdája).

*A félelem önmagában véve egy adaptív érzelem, hiszen ha van az állatnak lehetősége rá, akkor azt váltja ki, hogy elkerülhesse a félelmet előidéző, potenciálisan káros stimulusokat. A megkötés, láncon tartás vagy elzárás viszont nem teszi ezt lehetővé a kutyáknál, és bár nem minden egyed él állandó félelemben, a tartási körülményekből adódóan a szorongás, félelem és a menekülés fizikai korlátozottsága tartós károkat eredményezhet.

Törő Vanda, 2019, Hajdú-Bihar megye

Hang a Kutyákért
Alapítvány

A krónikus stressz sokkal érzékenyebbé teszi az agy fenyegetés észleléseért felelős részét, a kutya sokkal éberebb lesz emiatt. Ezek a morfológiai változások észlelhetőek lesznek viselkedésváltozások szintjén is, hiszen így tud a kutya megbirkózni a folyamatos stresszorokkal (pl. folyamatos fenyegetés vagy veszély).

e) Víz- és minőségi táplálékhiány

„Ahhoz, hogy valaki felismerje a stressz jeleit, meg kell értenie, fel kell ismernie az állat fizikai, pszichológiai és viselkedési szükségleteit. Ezeket az igényeket a faj, a nem, az életkor, a környezet és a fizikai állapot határozza meg, valamint a megfelelő tartási hely, biztonságérzet, megfelelő pihenőhely/menedék, egészségügyi állapot, élelemhez és ivóvízhez való jutás lehetősége is nagy szerepet játszik.” (Schreiter és mtsai., 2021)

Főleg nyáron figyelhető meg az a probléma, hogy a láncon, megkötve tartott kutyák előtt nincs víz. Egyes tulajdonosok ezt azzal magyarázzák, hogy a kutya felborítja a lánccal a vizes tálat, ami azonban nem változtat azon a tényen, hogy **rengeteg kutya nem jut megfelelő mennyiségű folyadékhoz** ilyenkor (sem). **A folyadékhiánynak, kiszáradásnak pedig súlyos, esetenként halálos következményei lehetnek.**

**A kutyák előtt nem volt víz a nyári hőségben.
Törő Vanda, 2019, Hajdú-Bihar megye**

A megkötött kutyák esetében nem csak a minőségi táplálék hiányáról beszélhetünk, de sok esetben rendszeresen enni sem kapnak. A megkötéssel tovább korlátozzák esélyeiket arra, hogy önállóan táplálékot keressenek esetleg az udvaron kívül, vagy segítséget kérjenek emberektől, és ezáltal életben maradhassanak.

Hang a Kutyaért
Alapítvány

A házi koszt nem minősül megfelelő élelemnek, nyáron pedig oda vonzza a különböző rovarokat, ami a fertőzések melegágya.

Törő Vanda, 2019, Hajdú-Bihar megye

„Sajnos Magyarország bővelkedik az olyan példákban, mint amikor a rögzítésre szolgáló lánc, nyakörv, kötélen belenő az állat nyakába, vagy az alultápláltság miatt egyszerűen éhen hal a lánc végén, vagy az élettani sajátosságainak megfelelő élettér kialakítása nem történik meg.

Az állatok bántalmazása tehát igen sokrétű lehet. Lehet szándékos tevékenység vagy akár mulasztás. Az eredménye viszont mindig ugyanaz: állatok szenvedése vagy elhullása. **Állatkínzók egy bizonyos fok után azok a tulajdonosok, akik nem biztosítanak elég táplálékot, ivóvizet, megfelelő hajlékot, mozgásteret állataiknak, nem kezelik őket, ha betegek.**” (Schreiter és mtsai., 2021)

**Gina láncon élt, miután éhen halt, a tulajdonos a ház mellé dobta a tetemét.
Törő Vanda, 2019, Hajdú-Bihar megye**

„Indokolatlan bánásmódban részesítették az állatokat a terheltek gyakran akkor, amikor

– kutyát szorosan kikötöttek táplálék, ivóvíz nélkül úgy, hogy időjárástól védett létesítmény sem állt rendelkezésre (13 eset)” (Schreiter és mtsai., 2021)

Amikor egy kutya éhez, mert például nagyon limitált az, amit enni tud, akkor a testük elkezd a fehérjét is lebontani (Falconer-Taylor, 2021).

Gina esetében a boncolási jegyzőkönyv megállapította, hogy a kutya emésztőcsatornájában fű és föld volt csak. A kutya körülményein állatvédők korábban javítottak, a tulajdonos pedig tudta, kiket kell értesíteni probléma esetén (*amit meg is tett több alkalommal*), mégse szólt, amikor Ginát nem tudta már etetni. Ő sajnós a lánc miatt nem tudott elmenekülni, hogy táplálékot keressen valahol vagy segítséget kérjen más emberektől.

A kontroll fontossága (és teljes hiánya megkötött kutyáknál)

Az állatokkal kapcsolatos kutatások, klinikai vizsgálatok és az agyi képalkotó munkák egybehangzóan azt támasztják alá, hogy **a túlélés érdekében szükség van kontrollra** (Leotti, és mtsai., 2010).

Puli Állatvédő Egyesület, 2021, Hajdú-Bihar megye

Ha kutyákról van szó, sűrűn hallani az irányítás szükségességéről, arról, hogy minél jobban kontrollálni kell őket a mindkét fél számára ideális együttélés érdekében.

Eközben a tudományos körökben és a modern kutyaoktatás képviselőitől arról lehet egyre többször hallani és olvasni, hogy **a kutyáknak szükségük van a saját dolgaik felett gyakorolt kontrollra és kutyajóléti szempontból is elengedhetetlen az, hogy minél több helyzetben adjunk nekik döntési lehetőségeket** (Leotti, és mtsai., 2010; Schneider & Reyes, 2012; Bekoff & Pierce, 2019; Friedman, 2021).

Egy láncon, megkötve vagy elzárt helyen tartott kutyától a legminimálisabb döntési lehetőségeket is megvonják a tulajdonosok (*a bevezetőben említett állatok 5 szabadságjoga*). Egy kutya a lánctól sehogyan nem tud megszabadulni, vagy egy jól zárt kennelből kijutni. Rendkívül kevés ráhatásuk van a környezetükre és általánosságban véve kevés befolyásuk a saját életükre (Cattet, 2013). Egy idő után sajnos a tanult tehetetlenség klasszikus formájával lehet találkozni az ilyen kutyák többségénél. **Sokszor a tulajdonosok úgy gondolják, hogy a kutyájukkal minden rendben van, hiszen nem ugrálnak, nem ugatnak, csak állnak. Ezt az állapotot az is okozhatja, hogy a kutya éppen kikapcsolja magát, mondhatni feladja, hiszen tudja, hogy nincs kontrollja a történések felett** (McLelland, 2015).

Talán ők nyújtják a legszomorúbb látványt.

Törő Vanda, 2019, Hajdú-Bihar megye

Az egyén általa gyakorolt kontrollt a környezete felett, hogy döntéseket hoz. Állatokban, emberekben egyaránt károkat okoz, ha nincs kontrolljuk a stresszorokkal szemben: vegetatív idegrendszeri izgalom (tehát nem magára az izgatottságra kell gondolni, hanem a hozzá tartozó fiziológiai változásokra, mint például a pulzusemelkedésre - szerk.), stressz-hormon kibocsátás, immunrendszer elnyomás, maladaptív viselkedések (pl. tanult tehetetlenség) (Leotti, és mtsai., 2010).

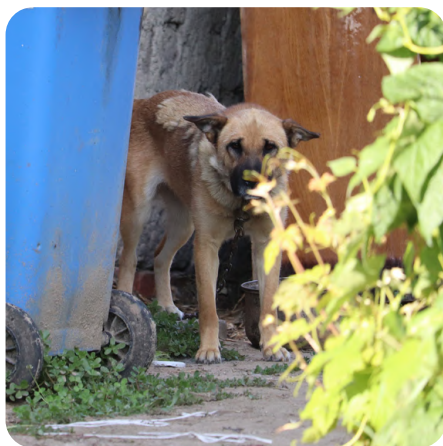
Rágcsálókön végzett kísérletek során a mesterségesen előidézett stressz egyik legnépszerűbb formája a fizikai korlátozás. Habár ez a procedura semmilyen módon nem tesz kárt az állatokban, **a mozgáskorlátozás már önmagában erős viselkedésbeli és fiziológiai stresszt eredményez, mint például pulzusemelkedés, megnövekedett noradrenalin és kortizol termelést, valamint gyomorfekély kialakulása** (Galvin és mtsai., 1994).

Néhány hónapos kisbabáknál is vizsgálták a kontroll meglétét, illetve annak hatását, és megállapították, hogy már születéskor, de a korai fejlődés szakaszában mindenképp jelen van a kontroll iránti vágy és az elvételével kapcsolatos averzió, ami bizonyítja, hogy az egyén számára ez egy alapvető biológiai szükséglet (Leotti, és mtsai., 2010).

Ha egy élőlény számára biztosítunk választási lehetőségeket, akkor olyan viselkedéseket választ, amelyek optimalizálják a jutalmazást és minimalizálják a büntetést (Leotti, és mtsai., 2010). Erre azonban nincs lehetősége egy megkötött, elzárt kutyának többek között a fizikai korlátozás miatt sem.

Ha viszont nem tudja az egyed a környezetére gyakorolt kontrollt megélni, akkor előfordulhat, hogy maladaptív (károsan alkalmazkodó) viselkedésekhez nyúlva próbál meg irányításhoz jutni, amelyek a következők lehetnek: agresszió, szorongás, étkezési zavarok, stb (Friedman, 2021).

Érdemes megjegyezni, hogy mivel az averzív (kellemetlenséget okozó) eszközök használata megadja a kontroll érzetét a használójának, ez komoly megerősítő hatással bír a használóra nézve (Schneider & Reyes, 2012), ami esetünkben azt jelenti, hogy ha például a tulajdonos azt tapasztalja, hogy a kutya valóban nem tud elszökni a portáról a lánc vagy a kennelel miatt, akkor továbbra is így fogja tartani a kutyát, és nem kezd el humánusabb megoldások után kutatni, hiszen a helyzet, probléma feletti vágyott kontrollt megszerezte.

Törő Vanda, 2019, Hajdú-Bihar megye

Hang a Kutyákért
Alapítvány

A kontroll fontosságáról részletesebben:

<https://sunnysidedogbehavior.weebly.com/blog/vendegposzt-mikor-tul-sok-a-sok-kontroll>

Trauma

„A trauma alatt a múltban megélt, megrázó, a hétköznapi tapasztalatokon túlmutató, az egyén testi és lelki egyensúlyát, integritását nagymértékben veszélyeztető eseményt vagy körülményt értjük, amely a jelen élethelyzetre is jelentős hatással van.” (Bóna, 2015)

Azoknál a kölyköknél, akiket 8 vagy 12 héttel ellentétben sokkal korábban, néhány hetesen szakítottak el anyjuktól és alomtársaiktól, étvágycsökkenést lehetett tapasztalni, mely következtében a súlyuk is csökkent, valamint szorongással küzdöttek, zajokkal szembeni túlzott reaktivitást, túlzott ugatást, erőforrás bevédést lehetett megfigyelni, és alapvetően nagyobb eséllyel kaptak el különböző betegségeket, legrosszabb esetben pedig el is pusztultak (Segurson, 2021).

Ezek a kutatási eredmények azért is fontosak, mert **rengeteg kölyköt nagyon hamar választanak el az anyjuktól**. Jellemzően azok az ivaros szuka kutyák, akik nincsenek a tüzelés időszakában elkülönítve az ivaros kan kutyáktól, folyamatosan vemhesek és hozzák világra az újabb és újabb almokat, akik jobb esetben egy menhelyen vagy ebrendészeti telepen végzik, rosszabb esetben zsákba kötve valahol az erdő mélyén vagy folyóba dobva. **Sajnos hiába menekülnek meg a kölykök, a túl korai elválasztás (miközben az anya kutyának sem volt ideális élete) okozhatja később a fentebbi nehézségeket**, melyek közül egyes problémák örök életre a kutyával maradhatnak.

Traumát okozhat az elhanyagolás is. Például **egy éheztetett kutya értelemszerűen agresszív viselkedést mutathat később az ennivalója körül, de az is traumatizáló hatással bír, ha magára hagyják vagy egy kiszámíthatatlan környezetben él** (Segurson, 2021).

Ilyenkor az is előfordulhat a kutyákban (is), hogy amit látnak, éreznek, hallanak, azok előhozhatnak bennük régi, kellemetlen élményeket, ezek pedig ugyanúgy kiváltó ingerekként fognak funkcionálni (McLelland, 2015).

Törő Vanda, 2019, Hajdú-Bihar megye

Hang a Kutyákért
Alapítvány

Kölyökkori szocializációról részletesebben:

<https://www.sci-9.hu/blog/szocializacio-es-az-erzekeny-periodusok/>

<https://www.facebook.com/sunnysidedogbehavior/photos/a.112371940511666/453708429711347/>

Dr. Franklin D. McMillan egy 2021-es, az állatokat érő traumákkal kapcsolatos konferencián részletesen beszélt előadásában többek között a poszttraumatikus fóbiákról, a kontroll fontosságáról, a generalizált szorongásos zavarról és a poszttraumatikus depresszióról is.

Poszttraumatikus fóbiák (specifikus fóbia): az egyén egy meghatározott tárgytól vagy helyzettől fél, szorong vagy elkerüli azt (American Psychiatric Association, 2013).

A specifikus fóbia leírásánál legtöbb helyen azt olvashatjuk, hogy önmagában az averzív ingernek vagy eseménynek való kitettség elegendő ahhoz, hogy pszichopatológiai változásokat idézzen elő az egyénben.

A poszttraumatikus fóbiák kialakulása és a kontrollálhatóság között van összefüggés.

Képzeljünk el egy kikötött kutyát, akit gyerekek kavicsal dobálnak. A megkötés miatt képtelen elmenekülni vagy bármilyen módon befolyásolni a vele történeteket. Egy ilyen kutyában nagy valószínűséggel alakulhat ki a gyerekekkel, a kavicsokkal vagy dobált tárgyakkal szembeni fóbia. További példa lehet a poszttraumatikus fóbiára az a kikötött kutya, aki komoly viharokat él át a menekülés lehetősége nélkül.

A társállatok is mutathatnak olyan jeleket, amelyek megegyeznek az embereknél előforduló **generalizált szorongásos zavar** tüneteivel: egy tipikus megjelenési formája ennek a folyamatos vagy közel folyamatos jelei a félelemnek, szorongásnak, és itt mindegy a kontextus vagy hogy milyen ingereknek van az állat kitéve. A konkrét viselkedések egyénenként eltérőek lehetnek: megnövekedett éberség, járkálás és vokalizáció. Ezek a jelek gyakran gyengébben, de relatíve perzisztensen mutatkoznak meg, és az adott helyzettől függően akár súlyosbodhatnak is.

A kisállat tulajdonosok elesettnek, rémültnek vagy boldogtalannak jellemzik állataikat ilyenkor. A generalizált szorongásos zavart a szorongásra utaló viselkedések gyakorisága és perzisztenciája nyomán állapíthatjuk meg, még akkor is, ha gyengébb szinten van jelen a szorongás, viszont hosszú időn keresztül.

Néhány viselkedésre szakosodott állatorvos kutyáknál és macskáknál figyelt fel a **reaktív depresszió** állapotára, ami egy intenzív, stresszes esemény után következik be, mint például balesetek, erőszakos büntetés, fájdalmas ingerek vagy elhagyás.

Ennek jelei a következők lehetnek: érdektelenség a környezet iránt, elzárkózás a szociális ingerektől és korábban élvezetes tevékenységektől, generalizált gátoltság és immobilitás állapot, étvágycsökkenés, megnövekedett vagy zavart alvás és a kutyáknál megnövekedett nyafogás.

Törő Vanda, 2018, Hajdú-Bihar megye

Hang a Kutyákért
Alapítvány

A traumáról részletesebben:

<https://www.facebook.com/sunnysidedogbehavior/posts/352638886484969>

Sztereotip, kényszeres viselkedések

A fogságban tartott vadállatok sztereotip viselkedését évtizedek óta tanulmányozzák külföldi kutatók, viszont már elérhetőek olyan kutatási eredmények is, ahol kutyák voltak a vizsgált alanyok. A tartósan láncon, megkötve vagy elzártan tartott kutyákon is megfigyelhetőek ugyanazok a mozgásformák, mint több állatkerti állaton, például a fel-alá vagy körbe-körbe járkálás.

Sztereotip viselkedés: repetitív viselkedés, melyet előidézhet az, hogy az egyén újra és újra megpróbál megküzdeni az adott helyzettel, frusztráció, és/vagy a központi idegrendszer diszfunkciója (Mason és mtsai., 2007). Ezek önjutalmazó viselkedések, ugyanis dopamint termelnek az agyban. Mivel az állat stresszre adott válasza az, hogy valamilyen sztereotipikus, önjutalmazó viselkedésbe kezd, ezért egyre többször csinálja azt és így válik egyfajta megküzdő mechanizmussá (Candy, 2018).

Legtöbbször olyan kutyáknál lehet ezt a fajta viselkedést megfigyelni, akik rossz körülmények közül érkeznek (Candy, 2018).

a) Mi állhat a sztereotip viselkedés hátterében (*fogságban tartott állatoknál)?

- a fogságban tartó környezet által előidézett belső állapotok és/vagy külső jelzések folyamatosan egy specifikus viselkedésválaszt ingerel, ösztönöz;
és/vagy
- a környezet egy folyamatosan fenntartott stresszes állapotot hoz létre, mely befolyásolja az agy viselkedés kiválasztásért és sorbarendezésért felelős területeit, ami ezáltal a viselkedés abnormális elhúzódsát eredményezheti;
és/vagy
- egy múltbéli környezet, amelyben az egyén korai életszakaszában nevelkedett, olyan módon befolyásolta a központi idegrendszer fejlődését, amely abnormális viselkedési szekvenciákat eredményezett, ezért csecsemőkoron (*esetünkben kölyökkoron - szerk.*) túl is érzékelhető következményeket hozott (Mason és mtsai., 2007).

Egyéb kiváltó okok:

- érzelmi szorongás
- genetikai hajlam (*néhány fajta hajlamosabb erre, pl. német juhász, border-collie*),
- egészségügyi (*pl. bűzmirigy telítettsége, szemproblémák, rohamok, stb*) (Candy, 2018).

Hang a Kutyákért
Alapítvány

Több, korábban láncon, megkötve tartott kutya később a kennelben, vagy sétáltatás során is folytatja a kényszeres viselkedéseket, amely vélhetően azért alakulhatott ki, mert sok stressznek voltak kitéve egy alapvetően ingerszegény környezetben, ahol természetes viselkedéseiket nem tudták megélni.

Ne feledjük, hogy **az állatok alapvető szabadságjoga** (azaz az állatjólétben használt 5 szabadságjog egyike) **a jog a viselkedés szabad megéléséhez.**

Egyébként maga az unalom inflexibilis viselkedést okoz, valamint csökkenti a reakciókészséget, melyek első lépéseknek tekinthetőek a sztereotip viselkedések kialakulásában. Az egyed viselkedésrepertoárja le van korlátozva az egyedüllét miatt (Mertens & Unshelm, 1996).

A viselkedés egy problémára adott válasz, nem pedig a probléma maga. ”

DALE MCLELLAND

b) Mi számíthat sztereotip, kényszeres viselkedésnek?

- a kutya saját oldalának szopkodása,
- hátsó testrészek (*lábak, combtő*) intenzív nyalogatása,
- körözés,
- farokkergetés,
- fel-le járkálás,
- folyamatos vagy ritmikus ugatás,
- lefagyás és bámulás,
- túlzott ivás (*polidipszia*),
- valami túlzott szopkodása vagy nyalogatása,
- tárgyak vagy a gazda rágcsálása,
- nyelvnyújtogatás a levegőbe és a levegő nyalogatása,
- öncsonkítás különböző formái (Erdman, 2021).

c) Példák

- farokkergetés (és rágás)

*Trovet (bulltype) kiemelése estéjén, kölyökkorától 1 éves koráig élt láncon.
Tőrő Vanda, 2019, Hajdú-Bihar megye*

- körözés

*Citera, 10 évet élt láncon.
Együtt Az Állatokért Állatvédő KHE, 2018, Hajdú-Bihar megye*

Hang a Kutyáért
Alapítvány

Nincs problémás viselkedés, csak problémás környezet. ”

“

DR SUSAN FRIEDMAN

d) Sztereotip viselkedések kezelése

- **nem ajánlott** leállítani például a farkkergetést, mert ezzel elveszük a kutyától az egyetlen megküzdő mechanizmusát,
- dopamint termelő foglalkozások: szimatszőnyeg, környezetgazdagítás különböző formái, stb.
- a stresszorokat eltávolítani,
- gyógyszeres kezelés *(Csak és kizárólag állatorvosi javaslatra és állatorvossal egyeztetve!)*,
- alvásminőség javítása,
- minőségi táplálkozás,
- vitaminok,
- eutanázia *(ha már semmi nem segít)* (Candy, 2018).

A gyorsabb tanulás, kevesebb szorongás, jobb memória és a megerősödött immunrendszer mind a környezetgazdagítás előnyei közé tartoznak, továbbá még az agykárosodás hatásait, a kölyökkori nélkülözéseket is nagyban korrigálhatja, valamint a korábban elszenvedett stresszért is kompenzálhatja az adott élőlényt (Schneider & Reyes, 2012).

Mindezt az agy plasztikus, rugalmas jellege segíti elő, hiszen egy környezetgazdagított helyen nem csak felnőtt korban, de idősebb korban is létrejöhetnek új neuronok (Schneider & Reyes, 2012).

Mason és munkatársai egy munkájukban (2006) arra jutottak, hogy ha a környezetgazdagítás mégsem működik, akkor annak az lehet az oka, hogy mire elkezdték ezzel javítani az állat jóllétét, az abnormálisan ismétlődő viselkedés már rezisztens volt a változásra. Például középkorú állatoknál már ez gyakrabban fordulhat elő (Tilly és mtsai., 2010). Ez nagyban függ attól is, milyen hosszan tartózkodott az állat olyan körülmények között, amelyek miatt kialakultak a különböző sztereotip viselkedések.

Mivel a kényszeres viselkedések negatív irányba befolyásolják a kutyák jóllétét, fontos időben felismerni és szakember *(pl. állatorvos)* segítségét kérni, mert ez a zavar alapvetően gyógyítható (Erdman, 2021). Amennyiben viszont a különböző terápiás lehetőségek sem javítanak jelentősen a kutya állapotán, a kutya érdekében sajnos javasolt lehet az eutanázia (Candy, 2018).

Charlie kölyökkora óta élt láncon és folyamatosan a farkát kergette.
Törő Vanda, 2019, Hajdú-Bihar megye

Hang a Kutyákért
Alapítvány

További olvasnivaló a témában:

<https://www.facebook.com/scidogHU/photos/a.138040407839817/421298819513973/>

... és amikor már a Btk. szerint is állatkínzás történt

**Jacob-ot a kert végében ették élve a kifejlett legyek és a lárvák, az utolsó pillanatban sikerült kiemelni.
Törő Vanda, 2018, Hajdú-Bihar megye**

„Indokolatlan bánásmódban részesítették az állatokat a terheltek gyakran akkor, amikor:
kutyát láncsal úgy kötöttek ki, hogy a lánc az állat nyakába vágott, és nyílt seb keletkezett (5 eset)

A bíróság álláspontja szerint a különös szenvedés okozását kimerítette:
lánc benövésének hagyása a kutyá nyakába (3 eset)

Megrovás alkalmazása mellett szüntette meg az ügyészség a nyomozást abban a 24 ügyben, ahol úgy látta, hogy a gyanúsított
cselekménye már nem veszélyes, vagy oly csekély fokban veszélyes a társadalomra, hogy a törvény szerint alkalmazható
legenyhébb büntetés kiszabása, vagy más intézkedés alkalmazása is szükségtelen [190. § (1) bekezdés j) pont].

Ezekben az esetekben az elkövetők legtöbbször:

lánccal úgy kötötték ki házőrzőjüket, hogy nyílt seb keletkezett nyakukon.” (Schreiter és mtsai., 2021)

Megkötte tartani egy kutyát jelenleg teljesen elfogadott tartási mód, még akkor is, ha a nemrég életbe lépett
szigorítások magát a tartós megkötést tiltják. Sajnos a tapasztalatok azt mutatják, hogy a kiskapukat az ilyen
kutyatartók ezek után is meg fogják találni.

Ahogy a fenti példák is mutatják, jelenleg akkor tartozik a rendőrség hatáskörébe egy ilyen eset, akkor követ el
bűncselekményt a tulajdonos, ha szemmel jól látható, fizikai sérülések vannak a kutyán, esetleg kimutatható, hogy a
tartási körülményekből adódóan halt meg. És ezek mindössze azok az esetek, amelyek eljutnak a hatóságokhoz és
megindítható a büntető eljárás.

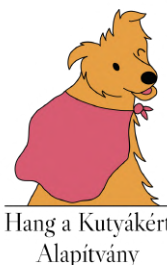
Jelenleg rengeteg kutya szenved és hal meg anélkül, hogy valaha bárki is észrevette volna vagy bejelentette volna
bármely hatóságnak vagy akár egy állatvédelmi szervezetnek.

Ezeknek a kutyáknak sok esetben nevük sincs.

A tulajdonosokat pedig soha nem vonják felelősségre.

**Az egyetlen megoldás a kutyák megkötésének teljes tilalma, hiszen ezáltal nem lehet különböző okokra
hivatkozva láncra tenni az ember legjobb barátját.**

**Úgy gondolom, hogy amennyiben valaki nem képes a kutyájának megfelelő minőségű körülményeket
biztosítani és szükségleteit maradéktalanul kielégíteni, az ne tarthasson kutyát!**

Hang a Kutyáért
Alapítvány

Törő Vanda

A szigorításokról kritikus szemmel:

<https://www.facebook.com/hangakutyakert/photos/344812037366719>

Averzív: valami, ami az állatnak kellemetlenséget vagy fájdalmat okoz, és el akarja kerülni.

Forrás: <http://kutyaegyetem.hu/2020/05/17/hogyan-tudom-megallapítani-hogy-egy-felszerelés-averzív/#easy-footnote-1-397>

Maladaptív: Károsan alkalmazkodó. Ez egy olyan állapot, ahol a biológiai tulajdonságok vagy viselkedésminták károsak, kontraproduktívak vagy más módon akadályozzák az optimális működést különböző területeken, mint például a környezettel való sikeres interakciókat és a mindennapi élettel járó kihívásokkal és stresszel való hatékony megbirkózást.

Forrás: <https://dictionary.apa.org/maladaptation>

Prefrontális kéreg: Az agykéreg (neocortex) homloklebenyi elülső része, a prefrontális kéreg teszi lehetővé, hogy gondolkodjunk, mielőtt cselekszünk. Agyunk vezéregazgatója, az összetett társas helyzetek által megkívánt emocionális válaszok szervezője, valamint az agresszió-szabályozás, a figyelem-összpontosítás, a problémamegoldó gondolkodás és a megfontolt, morális cselekvés irányítóközpontja.

Forrás: <https://kekneveles.net/fogalomtar/prefrontalis-kereg/>

Stresszor: Bármilyen stresszornak számít, ami kibillenteti a szervezetet az egyensúlyából, függetlenül attól, hogy ez tartós vagy sem, és a szervezet bár megpróbál újra egyensúlyba jönni, nem biztos, hogy sikerül.

Forrás: <https://www.sciencedirect.com/topics/psychology/stressors>

Tanult tehetetlenség: Amikor az ember vagy állat benyomása az, hogy pusztán külső tényezők kontrollálják, kialakulhat az úgynevezett tanult tehetetlenség. A tanult tehetetlenség egy olyan pszichológiai zavar, melyben az ember vagy állat úgy viselkedik, mintha tökéletesen tehetetlen lenne, semmilyen módon nem tudná kontrollálni, mi történik vele, még abban az esetben is, ha a valóságban módjában állna elmenekülni a kellemetlenségek elől. A példa kedvéért, ha kutyákat elektromos árammal sokkolnak anélkül, hogy az állatoknak bármilyen módja lenne a sokk elkerülésére vagy elmenekülésre, egyszerűen feladják, nem próbálkoznak többet sem az elkerüléssel, sem a meneküléssel. Ha később egy módosított szituációba helyezük ezeket a kutyákat, ahol van lehetőségük elkerülni a sokkot vagy elmenekülni, nem próbálják meg elkerülni a fájdalmas élményt (sokkot) többé (Seligman, 1967, 1991). Feladták.

Forrás: https://sunnysidedogbehavior.weebly.com/blog/vendegposzt-mikor-tul-sok-a-sok-kontroll?fbclid=IwAR1ogE_5BVC5DhxMURYGfv4mbTlZrQV3fQlvQoCGukPY6m_9ODTDnUj9d2o

Felhasznált irodalom

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition (DSM-5(TM))* (5th ed.). American Psychiatric Publishing.

APA Dictionary of Psychology. (2020). APA Dictionary of Psychology. <https://dictionary.apa.org/fear>

Batson, A. (2021). *Dr Amber Batson returns to discuss the importance of sleep* [webinárium]. Canine Arthritis Management. <https://www.facebook.com/589450751175048/videos/2799356320378406>

Batson, A. (2021.) *Stress in Dogs: Why Worry?* [webinárium]. Animal Magic Dog Training Academy. <https://animalmagic.newzenler.com/login?redirecturl=courses/stress-in-dogs-why-worry/contents>

Bekoff, M.; Pierce, J., 2019. *Unleashing Your Dog: A Field Guide to Giving Your Canine Companion the Best Life Possible*, New Worl Library.

Bóna, A. (2015). A krízis lélektana. In E. C. Kiss & H. Sz. Makó (Eds.), *Gyász, krízis, trauma és a megküzdés lélektana* (pp. 123–137).

Borodziej, N. (2021, November 23). *Emotional Cup* [Facebook poszt]. Kutyaegyetem/The Dog Nerd. <https://www.facebook.com/kutyaegyetem/posts/1085151778927180>

Candy, T. (2018.) *Stereotypical Behaviours* [webinárium]. The ISCP.

Clubb, R., & Mason, G. (2003). Captivity effects on wide-ranging carnivores. *Nature*, 425(6957), 473–474. <https://doi.org/10.1038/425473a>

Erdman, R. (2021, July 29). *OCD in dogs? You bet. And it can impact well-being and welfare greatly* [Instagram poszt]. Bravo Dog Training. <https://www.instagram.com/p/CR7RnBHhEyv/>

Falconer-Taylor, R. (2021.) *Mini lecture Canine Nutrition and Health* [webinárium]. The ISCP. <https://youtu.be/6Br1NKDoay4>

Friedman, S. (2021.) *NEI TEC Talk: Common Confusions* [webinárium]. Natural Encounters. <https://naturalencounters.com/nei-tec-talk-week-19-common-confusions-week/>

Friedman, S. (2021.) Control: The Other Primary Reinforcer [webinárium]. TagTeach. <https://tagteachmembers.com/>

Glavin, G. B., Paré, W. P., Sandbak, T., Bakke, H. K., & Murison, R. (1994). Restraint stress in biomedical research: An update. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 18(2), 223–249. [https://doi.org/10.1016/0149-7634\(94\)90027-2](https://doi.org/10.1016/0149-7634(94)90027-2)

Horowitz, A. (2010). *Inside of a Dog: What Dogs See, Smell, and Know*, Scribner.

Johnson, K. V. A., & Foster, K. R. (2018). Why does the microbiome affect behaviour? *Nature Reviews Microbiology*, 16(10), 647–655. <https://doi.org/10.1038/s41579-018-0014-3>

- Kelly, J. R., Kennedy, P. J., Cryan, J. F., Dinan, T. G., Clarke, G., & Hyland, N. P. (2015). Breaking down the barriers: the gut microbiome, intestinal permeability and stress-related psychiatric disorders. *Frontiers in Cellular Neuroscience*, 9. <https://doi.org/10.3389/fncel.2015.00392>
- Leotti, L. A., Iyengar, S. S., & Ochsner, K. N. (2010). Born to choose: the origins and value of the need for control. *Trends in cognitive sciences*, 14(10), 457–463. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2010.08.00>
- Mason, G., Clubb, R., Latham, N., Vickery, S. (2007). Why and how we use environmental enrichment to tackle stereotypic behaviour?. *Applied Animal Behaviour Science - APPL ANIM BEHAV SCI*. 102. 163-188. [10.1016/j.applanim.2006.05.041](https://doi.org/10.1016/j.applanim.2006.05.041).
- McLelland, D. (2015.) *Brain development and trauma* [webinárium]. The ISCP.
- Mertens, P. A., & Unshelm, J. (1996). Effects of Group and Individual Housing on the Behavior of Kennelled Dogs in Animal Shelters. *Anthrozoös*, 9(1), 40–51. <https://doi.org/10.2752/089279396787001662>
- New Mexico Department of Public Safety. (January, 2008). The Public Safety And Humane Implications of Persistently Tethering Domestic Dogs. <https://www.ohioanimaladvocates.org/wp-content/uploads/2019/06/NM-Persistently-Tethering-20080110.pdf>
- Overall, K. L., Dunham, A. E., & Frank, D. (2001). Frequency of nonspecific clinical signs in dogs with separation anxiety, thunderstorm phobia, and noise phobia, alone or in combination. *Journal of the American Veterinary Medical Association*, 219(4), 467–473. <https://doi.org/10.2460/javma.2001.219.467>
- Segurson S. (2021.) *Trauma, Stress and Dog Behavior* [webinárium]. Maddie's Fund Education. <https://youtu.be/47lg22dhj98>
- Schneider, S. M., & Reyes, R. C. (2012). *The Science of Consequences: How They Affect Genes, Change the Brain, and Impact Our World*. Prometheus.
- Schore, A. N. (2001). The effects of early relational trauma on right brain development, affect regulation, and infant mental health. *Infant Mental Health Journal*, 22(1–2), 201–269. [https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/1097-0355\(200101/04\)22:1%3C201::AID-IMHJ8%3E3.0.CO;2-9](https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/1097-0355(200101/04)22:1%3C201::AID-IMHJ8%3E3.0.CO;2-9)
- Schreiter K., Petrétai D., Tilki K. (2021). *Támpontok az állatkínzás nyomozásához*, Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó
- Székely, D. (2020, October 18). Az Öt Szabadság [Facebook poszt]. Sunny Side Dog Behavior. <https://www.facebook.com/sunnysidedogbehavior/posts/182427203506139>
- Székely, D. (2021, August 16). *Állatpszicho 101 - Megdicsérni a félelmet?* [Facebook poszt]. Sunny Side Dog Behavior. <https://www.facebook.com/sunnysidedogbehavior/posts/375083660907158>
- Tilly, S. L. C., Dallaire, J., & Mason, G. J. (2010). Middle-aged mice with enrichment-resistant stereotypic behaviour show reduced motivation for enrichment. *Animal Behaviour*, 80(3), 363–373. <https://doi.org/10.1016/j.anbehav.2010.06.008>

Fotó: Törő Vanda, 2022, Hajdú-Bihar megye

Ez a kiadvány a Hang a Kuttyákért Alapítvány tulajdona és a Creative Commons Nevezd meg! 4.0 Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használható fel.

Részletek:

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>